

Tid til en grøn grundlov? - med Sune Klinge

Om podcasten

[Juristeriet - podcast](#)

Grundloven skal skrives om, så miljø, natur og klima fremadrettet bliver et grundlovsanliggende. Med andre ord skal grundloven være grøn.

Det mener i hvert fald en række juridiske eksperter og et par af de helt tunge drenge i dansk erhvervsliv. Men er det egentlig nødvendigt med en ny grundlov i stedet for den nuværende, der vel strengt taget har gjort det meget godt de sidste små halvfjerds års tid. Ja, der er faktisk en række gode argumenter for en ny grundlov, lyder svaret fra adjunkt Sune Klinge, der sammen med andre forskere på Det Juridiske Fakultet har set nærmere på, hvordan sådan en grøn dansk grundlov kunne se ud.

Sidst i udsendelsen er Ditlev Tamm som altid klar med en fortælling fra rettens kulturhistorie. I anledning af grundlovsdag den 5. juni taler vi både om grundlovens historie og udvikling, men også om hvorfor vi her til lands er ganske tilbageholdende, når det kommer til grundlovsrevisioner.

0:00 Intro

04:38 Sune Klinge

31:08 Ditlev fortæller

52:49 Outro

Hvis du har ris, ros eller gode forslag til udsendelser om jura, så skriv til os på redaktion@jur.ku.dk.

Indholdet af podcasten

Jon Clausen 00:00:12

Du lytter til Juristeriet. En podcast om jura og juridisk forskning produceret af Det Juridiske Fakultet på Københavns Universitet. Mit navn er Jon Clausen. Den 5. Juni er grundlovsdag, og grundloven skal skrives om, så miljø, natur og klima fremadrettet bliver et grundlovsanliggende. Grundloven skal med andre ord være grøn. Det mener i hvert fald en række juridiske eksperter og et par af de helt tunge drenge i dansk erhvervsliv. Men er det egentlig nødvendigt med en ny grundlov i stedet for den nuværende, der vel strengt taget har gjort det meget godt de sidste små 70 års tid? Ja, der er faktisk en række gode argumenter for en ny grundlov, lyder svaret fra adjunkt Sune Klinge, der sammen med andre forskere på Det Juridiske Fakultet har set nærmere på, hvordan sådan en grøn dansk grundlov kunne se ud. Lyt med om et øjeblik. Sidst i udsendelsen er Ditlev Tamm igen klar med en fortælling fra rettens kulturhistorie. I anledningen af grundlovsdag taler vi både om Grundlovens historie og udvikling, men også om, hvorfor vi her til lands er ganske tilbageholdende, når det kommer til grundlovsrevisioner. Men først: Grøn grundlov. Onsdag den 26. Maj 2021 faldt der en historisk klima dom i Holland.

Lydoptagelse af domafsigelse 00:01:36

"The court orders Royal Deutch Shell to reduce its CO2 emissions by 45 % by 2030" [people rejoice while speaker inform about the courts decision].

Jon Clausen 00:02:05

Her blev oliegi-giganten Shell dømt til at nedbringe sit CO2 udslip med 45 procent senest i 2030. Sagen var anlagt af en gruppe miljø- og menneskerettigheds organisationer, og deres påstand var, at det er en krænkelse af menneskerettighederne, at Shell ikke i tilstrækkelig grad lever op til hollandsk lovgivning og heller ikke til Parisaftalens målsætninger om at nedbringe CO2 udledninger i atmosfæren. Retssagen mod Shell er bare den seneste i en lang række af klimaretssager. Over hele verden anlægger organisationer og borgere retssager mod regeringer, myndigheder og firmaer, som de ikke mener gør nok for at bremse klimaforandringerne. På bare tre år er antallet af sådanne sager steget fra 884 i 2017 til 1.550 i 2020. Mange af klimasagerne kan lade sig gøre, fordi en lang række lande har fået grønne forfatninger eller grundlove. Det vil sige, at landene har indskrevet nogle paragraffer i deres mest fundamentale lovgivning, der skal sikre borgerne ret til for eksempel bæredygtig udvikling, mangfoldig natur og rent miljø. Men det har vi ikke gjort i Danmark, hvor den seneste grundlovsrevision fra 1953 stadig står ved magt. Og selv om Danmark har ændret sig en god del de sidste 70 års tid, så mener mange, at grundloven i sin nuværende form gør det udmærket og egentlig ikke behøver at blive tilpasset yderligere. Det er Sune Klinge, adjunkt på Det Juridiske Fakultet i København, som er ubetinget enig i. Ifølge ham bør Danmark kraftigt overveje at gøre ligesom mere end 150 andre lande i verden, herunder alle de lande, vi normalt sammenligner os med, og ændre vores grundlov, så den bliver grøn. Og det er ikke en pointe Sune står alene med. I Djøfs såkaldte jurapanel, der består af juridiske kapaciteter fra universiteter, domstole, advokatbranchen og interesseorganisationer, mener over halvdelen af de 51 medlemmer, at det er tid til at gøre grundloven grøn. Ikke mindre væsentligt, så får forslaget også opbakning fra et par af erhvervslivets helt store kanoner som Anders Fæste fra den danske afdeling af Boston Consulting Group, og Mads Nipper, der er administrerende direktør i Ørsted og tidligere var topchef for Grundfos. Men hvad vil det overhovedet sige at gøre grundloven grøn? Hvordan ville sådan en ændring se ud? Og hvis vi endelig gør det, vil den så faktisk kunne noget? Eller ender den bare som nogle pæne ord, der ser godt ud på papiret, men ikke gør hverken for eller til i den virkelige verden. Sune inden vi dykker ned i detaljerne om hvad en grøn grundlov er for en størrelse sådan mere præcist, så kan du måske give bare lige en lille kort forklaring af, hvad ved en grøn grundlov egentlig sige? Altså hvad består den helt overordnet af?

Sune Klinge 00:04:53

Ja, det handler om en tilføjelse til menneskerettighedskataloget, hvor man giver naturen og miljøet og klimaet en fremtrædende position. Ud fra tankegangen om, at mennesker har ret til en grøn fremtid.

Jon Clausen 00:05:13

Ja, så man simpelthen skriver det ind i vores grundlov og dermed vi skulle have en grundlovsændring for at få skrevet - for at få den gjort grøn. Og hvorfor denne her tanke om, at det kunne være en ide at lave sådan en grøn revision af grundloven?

Sune Klinge 00:05:33

Vores danske grundlov ikke ændret siden 1953. Det gør, at den i et komparativt juridisk perspektiv halter efter, hvordan udviklingen inden for menneskerettighederne har været i en række andre af de lande, vi normalt sammenligner os med. Den danske grundlov helt oprindeligt 1849- Grundloven blev også tilmed et norsk forbillede. Hvis man bare kigger til Norge igen, så

har de en bestemmelse, som man kan lade sig inspirere af i forhold til, hvordan grønne rettigheder kan inkorporeres i en dansk sammenhæng.

Jon Clausen 00:06:07

Så der er simpelthen sket noget omkring os, og det kommer vi også ind på. Der er nemlig ret mange lande, som allerede har taget en grøn grundlov eller en grøn forfatning til sig. Men lad os lige dykke lidt mere ned i, hvad en grundlov, sådan en grøn grundlov mere præcist består af. Hvordan skal sådan en skrues sammen? Og ja, hvad er det for nogle formuleringer, der skal være i den?

Sune Klinge 00:06:33

Ja, det kan der nok gives rigtig mange gode forklaringer på. En måde, man kan gribe det an på, og som er det vi har gjort her på Københavns Universitet, som sådan en akademisk øvelse i hvordan skriver man Grundlovsbestemmelser, kunne være at kigge på - og nu har jeg også nævnt, at der var en række andre lande, der også har lignende grundlovsbestemmelser - lade sig inspirere af dem og så få det passet ind i forhold til en dansk kontekst. Og nu har vi lige haft Norge på banen, men en række andre lande, har vi også studeret deres grundlovsbestemmelser, for ligesom at når frem til hvad er det for nogle elementer, man ville kunne drage ind i det. Og noget vi identificerer som værende vigtigt, det er jo at få fundet ud af, hvad er det, man gerne vil beskytte? Så vi skal finde ud af, hvad der er kernen, hvad er afgrænsningen. Og det er jo så hvis man ligesom siger grønt som som indledning, så er det så miljøet og naturen og klimaet. Der er jo mange forskellige ting, der er oppe i medierne omkring klimakrise og biodiversitetskrise. Men hvis man skulle formulere det i en dansk kontekst, ville det være de tre dele, der ligesom ville gribe en grøn dagsorden.

Jon Clausen 00:07:48

Og kan vi så komme ned i hvordan ville sådan nogle formuleringer i sådan en grøn grundlov se ud?

Sune Klinge 00:07:56

Ja, det har vi i hvert fald forsøgt i den gruppe vi har siddet med her på Københavns Universitet, og det vi har kigget på, det er, at man typisk ikke formulerer sådan meget konkrete målsætninger i en grundlov. Man tager i stedet for og afdækker ud fra en række tillægsord til det, vi før omtalte som værende kernen, nemlig at det skal være et sundt miljø, en bæredygtig og mangfoldig natur og et sikkert klima. Men det siger man i virkeligheden meget mere, end hvis man med inspiration fra klimaloven lagde sig fast på en 70 procents reduktion, fordi det kunne være, vi ikke på dette tidspunkt har gættet rigtigt på, at 70 procent var nok. Og så ville ordet sikkert klima ligesom af sted før justeringer. Så på den måde for man ligesom formuleret lidt bredere. Det er så klart, at man efterfølgende ville kunne forestille sig en judicial prøvelse ved domstolene, som så fylder ud om en konkret målsætning fra politisk side har været tilstrækkeligt til at leve op til vores grundlovsrettighed.

Jon Clausen 00:08:58

Så det er ikke sådan, at man går ind og siger: "Nu skal vi nå sådan og sådan" eller skriver det meget konkret ind. Det skal have noget elastik?

Sune Klinge 00:09:06

Det skal have noget elastik. Lige præcis. Hvad der så også er vigtigt for at få en rettighed, man rent faktisk kan anvende til noget som borger, er en oplysningsret. Altså man skal i virkeligheden have viden om tilstanden med klimaet og naturen og så videre, så det er det, vi har prøvet at

formulere. At man så også har ret til fyldestgørende oplysninger om miljøet, naturen og klimaets tilstand.

Jon Clausen 00:09:31

Altså sådan at det simpelthen er skrevet ind i grundloven, at folk skal have ret til viden om ting, der relaterer sig til klima og så videre.

Sune Klinge 00:09:41

Ja.

Jon Clausen 00:09:41

Og nu var du en lille smule inde på det med inspirationen fra andre lande. Det kan være, vi kan dykke lidt mere ned i det. Hvor er det især, I har ladet jer inspirere fra? Og hvor udbredt er sådan noget som grøn grundlov og grøn forfatninger rundt omkring?

Sune Klinge 00:10:00

Ja, hvis jeg skal starte med, hvor vi har ladet os inspirere, så har vi jo generelt set i den danske retskultur en tradition for et nordisk samarbejde. De første steder vi har kigget, har været Norge, Sverige og Finland. Men i virkeligheden er Danmark lidt unik ved, at vi ikke har ændret vores grundlov i mange år. Så ret mange andre lande - mere end 150 andre lande i verden har ændret deres grundlov, så de nu indeholder bestemmelser af, hvad kan man sige, af grøn karakter. Det, der ligesom er interessant i det, det er jo at nogle af dem er mere som de programerklæringer, vi kender i den danske grundlov også. Altså noget der ikke er substantielle rettigheder. Noget du kan støtte ret på mere end noget der ligesom stikker en retning ud fra samfundet. Særligt en juridisk forsker, som har undersøgt det her fra Canada, som havde David Boyd, som ligesom har set på, han har været inde at analysere fra sådan en optællingsmæssig, altså kvantitative og kvalitative analyse af, at de lande, der har grønne grundlov, de er også mere tilbøjelige til at have, kan man sige, mere grøn lovgivning, så at det ligesom har den afsmittende effekt.

Jon Clausen 00:11:15

Så det er ikke fordi, at grundloven i sig selv, hvad kan man sige, bliver meget konkret, men at det, at den er der, det tilskynder ligesom hele systemet og hele det politiske system til at tænke mere grønt.

Sune Klinge 00:11:30

Det er i hvert fald en af de effekter, der er. Et andet studie, jeg måske skulle pege på af vores kolleger fra statistik. En økonom, der hedder Jeffort fra USA, som har prøvet at eliminere lige præcis det, du spørger om. altså, kan man forestille sig, at der er nogle andre faktorer, der så har gjort det end forfatningen. Og det bliver sådan lidt, hvad kan sige, statistisk, teknisk, det de har gjort. Men man kan ligesom eliminere: "Jamen, er det fordi, at samfundet er rigere, at de så er grønnere? Er det fordi, at de er i Nordeuropa fremfor i Asien, at de er grønnere?" Og med det, når de faktisk frem til de lande, der har - altså selv hvis du prøver at eliminere nogle af de faktorer, som man normalt logisk ville tænke, måske kunne være årsagen til, at man havde en grøn dagsorden - så når de frem til, at de lande, der så rent faktisk har en grøn grundlovsbestemmelse, de er mere grønne end dem, der ikke har. Man kunne lidt drillende sige: "Hvordan passer det så sammen med, at det toneangivne globale bæredygtighedsindex, som de har brugt, altså en 'environmental performance index', der ligger Danmark jo så nummer ét på. Men i hvert fald med min juridiske forståelse, så synes jeg stadig, det giver god mening, at vi er nok meget grønne, men hvis vi også havde en grøn grundlov, så ville vi godt kunne blive endnu mere grønne.

Jon Clausen 00:12:46

Og så for lige at runde en indvending, som nogle gange er mod at lave en grøn grundlov. Der er nogle, der siger, at det kommer til at sammenblande politik og lov på en på en lidt uheldig måde. Altså at man på denne her måde prøver at fremme en bestemt politisk målsætning i det her tilfælde noget om klima og bæredygtighed ved ligesom at trække den ud fra den politiske arena ud fra den politiske diskussion og så lovfæste den, og at det på en eller anden måde er udemokratisk. Hvad tænker du sådan en indvending?

Sune Klinge 00:13:21

Det er en rigtig god indvending, og det kan man jo i virkeligheden sige om alle menneskerettigheder, at de binder vores politikere til en hvis dagsorden, som handler om, at de så ikke længere kan gøre noget, der så ville være i strid med grundloven. Man kan sige, om der sker en sammenblanding, altså sådan et magtfordelingsmæssigt problem, det er jeg nu ikke så sikker på, fordi det her med om en grøn grundlovsombestemmelse ville have legitimitet, der har vi jo en af de tungeste grundlovsændringsprocedure i verden i Danmark. Vi skal have to på hinanden følgende Folketing, der skal synes, at det er en god ide med en grøn grundlovsbestemmelse, og så skal det ud til en folkeafstemning, hvor folket skal sige ja. Så hvis de ikke møder op, så det ikke sådan, at den bliver listet ind alligevel. Så bliver den ikke til noget. Men det er klart, det her med den måde vi formulerer grundlov på. Der snakker man jo meget om legitimitet. Hvordan skal man formulere sådan en? Det er oplagt, at man ikke skal sidde på Københavns Universitet, som vi har gjort, og så være os, der ligesom beskriver, hvordan en sådan bestemmelse kunne se ud. Traditionen i Danmark er jo grundlovs-kommisioner. Man kan forestille sig, at man i højere grad ville lave en borgerinddragelse. Man kunne forestille sig alle mulige forskellige ting, som ville kunne danne grobund og dermed også legitimitet for sådan en grøn grundlovsbestemmelse.

Jon Clausen 00:14:37

Og så lidt mere teknisk der er sådan et spørgsmål om det man kalder negative og positive rettigheder. Det kan være, vi lige skal runde det også. Sådan som jeg forstår det, så er vores nuværende grundlov har et vist fokus på de såkaldt negative rettigheder, og med en grøn grundlov, så vil man have lidt mere fokus på at skrive sig ind i et rettighedskatalog af mere positive rettigheder. Kan du ikke prøve at skitsere forskellen på de to, og hvordan det snakker sammen med vores nuværende grundlov og en eventuel grøn grundlov?

Sune Klinge 00:15:09

Jo, altså, det er helt rigtigt, at hvis det skal have en rigtig stor virkning, så kan man anvende det greb, som er sondringen mellem negative og positive rettigheder. Og de negative d et er jo det her med, at staten skal afholde sig fra at lave et indgreb. Man må ikke censurere; klassisk indgreb. Det er de klassiske frihedsrettigheder, vi kender tilbage fra den franske revolution. Så er det det vi snakker om generationer. Vores grundlov blev senest ændret i 53 og har derfor ikke nogen af de her såkaldte positive rettigheder i den forstand at staten får en handlepligt. Men det er der jo ligesom prøvet og gribes ved det, det er jo, at hvis det nu ikke er staten, der forurener - for at tage et meget konkret eksempel - så ville man ved at have skrevet en positiv handlepligt ind for staten forpligte staten til at lave noget lovgivning, som så ville forbyde den her type forurening. Så på den måde ville man få en øget effekt af grundloven ved at inddrage positive forpligtelser. Så spurgte du også, om det passede godt med vores nuværende grundlov. Det gør det sådan set ikke. Det passer ikke særlig godt med den måde, man har gjort hidtil, men vi er jo så også 70 år længere fremme. Kan du give et eksempel på, hvad det kunne være? Altså hvordan sådan en positiv rettighed vil udmønte sig?

Sune Klinge 00:16:23

Jo, altså udover ud over det der forureningseksempel jeg nævnte før, at man ligesom så vil skulle vedtage noget lovgivning, så kunne vi også sagtens forestille os det på, det kunne være drikkevandsområdet, at vi i Danmark har rent drikkevand ud af hanen. Hvad hvis vi holdt op med det på et tidspunkt? Vil man så kunne gå efter de virksomheder, som forurener? Altså gjorde drikkevandet udrikkeligt? Nej, den situation ville man så med den retlige figur skulle gå efter staten og sige: "Stat. I har ikke i tilstrækkelig grad sørget for, at vi...". Og så må de jo så rette ind. Jeg kan give et eksempel fra Holland i virkeligheden, hvor at man fra en NGO's side ikke mente, at den hollandske regering var ambitiøs nok på deres klimapolitik. Så lagde man sag an. Og det gjorde man, selv om Holland havde en grundlovsbestemmelse, så var den ikke så fast, at det var den, man brugt som grundlag, man brugte i stedet for de europæiske menneskerettigheder og menneskerettighedskonventionens artikel 2 og 8, som handler om retten til privatliv og retten til liv. I det indeholder der en handlepligt, og så sagde man: "Regeringen, I burde have gjort mere på det her område for at reducere". Det er jo i virkeligheden et meget godt eksempel på det, som nogle kritikere ville sige, det skal man jo ikke blande jura ind i politik, hvis man har valgt et Folketing, som bestemmer, at man ikke skal være særlig ambitiøs, så må det jo være den rigtige løsning. Så i virkeligheden et meget godt billede på det. Og hvad end den hollandske, deres pendant til Højesteret, faktisk ender med at sige: "I har ikke gjort tilstrækkeligt". De kunne udlede, at de menneskerettigheder, at man skulle gøre mere end det, man havde forpligtet sig til der. Og det rum udfyldte de med de ambitioner, der lå på EU niveau i forhold til reduktioner. Så konkret blev den hollandske regering altså pålagt at handle. Der hvor man så kan sige, at snittet mellem jura og politik er, det er, at det ville være meget atypisk i de retssystemer, jeg kender til, at man så forestillede sig, at domstolene skulle udpege, hvilken vej regeringen så skulle gå. Det må så efterfølgende være en politisk beslutning om man ønsker at reducere hastigheden på motorvejen, så var det man valgt blandt andet at gribe fat i, for derved at få en lavere emission fra biler for derigennem at komme tættere på at nå det mål, eller om man ønsker at tage et andet greb for at reducere. Det vil være den politiske, hvor vi så ikke længere har noget at gøre juridisk.

Jon Clausen 00:18:43

Så det var ikke det, domstolene var inde og blande sig i. "Nu skal I gøre sådan og sådan, nu skal lave denne her form for politik". Så man siger, at domstolene ville i virkeligheden "bare" ligesom kigge på de tiltag, der var taget og så vurderer, er det nok, er det ikke nok til at leve op til grundlovsbestemmelsen. Og hvis de siger: "Jamen, det er ikke nok. Der er ikke gjort nok. I må tilbage igen til tegnebrættet og finde på noget nyt og noget mere politik, som gør, at I lever op til grundloven. Hvad det skal være, det blander vi os ikke i. Men I har en forpligtelse til at handle på det".

Sune Klinge 00:19:19

Ja, forudsat at man kan bevise det, selvfølgelig. Men det er jo sådan et mere juridisk teknisk spørgsmål. Noget af det, der er interessant i en dansk sammenhæng er, at der er nogle af NGO'erne fra de grønne NGO'er, der jo også taler om, om nu den danske eksempelvis hockeystavs måde at bekæmpe eller nå det her 70 procents reduktionsmål, om det nu er tilstrækkeligt. Jeg har fået forståelsen af, at der ligesom ulmer tanker om at lave dansk klimaspørgsmål på lige linje med alle de søgsmål, vi har set rundt om i verden. Og her bliver det interessant igen, at vi så ikke har en grøn grundlovsbestemmelse, fordi så kan man i hvert fald ikke påberåbe sig den som hjemmelsgrundlag. Og er man så stillet helt uden noget som helst? Jamen, der er klimaloven. Det tror måske rækker for vidt at komme ind på, hvorvidt den indeholder noget substantielt. Men vi har så i hvert fald, ligesom man gjorde i den hollandske, nogle menneskeretlige forpligtelser, som Danmark jo også er bundet af. Et af de elementer, som er afgørende for, hvorfor det er, at menneskerettighederne i en europæisk sammenhæng er på en

måde mindre værd, end hvis de stod i grundloven, er, at vi rent juridisk har det, vi kalder et ret hierarkisk argument, at al lovgivning skal være i overensstemmelse med grundloven.

Jon Clausen 00:20:35

Ja. Så hvis man forestillede sig en sag lad os bare tage hockey, den nok så omtalte hockeystavsmode. Hvis vi nu siger, at vi nu i dag havde en grøn grundlovsbestemmelse og alt afhængig af selvfølgelig hvordan den så ud, og vi så havde den her nok så omtalte hobbystavsmode, hvor regeringen siger, at der kommer nogle meget store effekter ligefrem mod 2015 eller 2030, som vil gøre, at vi vil nå at leve op til klimaloven. Der var en NGO, som kiggede på det og siger - eller en sammenslutning af borgere - som siger: "Det ser ud som om, at det holder ikke. Og det kunne vi godt forestille os egentlig var grundlovsstridigt". Ville de så kunne tage regeringen i retten på det spørgsmål?

Sune Klinge 00:21:25

Jamen, man ville sagtens kunne prøve det. Og igen, jeg vil sige, at jeg ser ikke de danske domstole gå længere end den hollandske domstol, som i forvejen var ret progressiv i at sige: "I lever ikke op". Så de ville ikke gå ind i en vurdering af, hvad man så eventuelt ville skulle gøre. Man ville formentlig kunne få medhold i en påstand om at I overtræde grundloven, fordi vi kan ikke nå, og så skal man jo bevise det. Det jo det andet, der skal i retten. Men ja, i den nu meget fiktive situation, det kunne man godt forestille sig.

Jon Clausen 00:21:58

Lad os lige snakke lidt mere om det her spørgsmål, om virkningerne af sådan en grøn grundlov. Jeg så et citat fra en højesteretsdommer, der siger citat: "I nye grundlove er der tit bestemmelser om, at mennesker skal have det godt, dyrene skal have det godt, og solen skal skinne. Det er jo fint nok. Det er tidens ånd, men vores grundlov er stort set fri for skåltaler". Citat slut. Så det så den her højesteretsdommer som en styrke ved Grundloven. Men jeg ved, at du tænker både i, at der kunne være nogle såkaldte hårde virkninger og nogle bløde virkninger ved sådan en grøn grundlov mere konkret. Kunne de ikke prøve at om det?

Sune Klinge 00:22:42

Jo, altså det citat må jo være fra vores allesammens Jens Peter Christensen, som jo også er, skal man sige professor eller tidligere professor i statsret og derfor jo i virkeligheden har et rigtig godt mandat for at udtale sig om grundloven. Og det er helt rigtigt, vores 1953-grundlov indeholder jo ikke den type bestemmelser, som vi foreslår her, eller som vi har ladet os inspirere af komparativt. Men det er jo ikke det samme som, at den ikke skal indeholde det. I virkeligheden kan man sige, at vi jo har, hvis man skulle gå imod det han siger, siger nogle programmerklæringer, nogle skåltaler om, at ejendomsretten er ukrænkelig og lignende. Men når vi så kigger på, hvad effekt har det så? Jamen så bevæger vi os selvfølgelig lidt fra 'hardcore' retsdogmatik over i retssociologien. Men det, at man har noget, som ikke har en decideret hård retsvirkning, kan sagtens have en række blødere retsvirkninger. Det kunne blandt andet være som fortolkningsmoment, hvis en forvaltning skal vælge mellem to løsninger, og så man i mangel af andet skæver til grundloven og siger: "Jamen så vælger vi den løsning, der stemmer bedst i overensstemmelse med grundloven". Det er en mere blød retsvirkning, end at man støtter ret på grundloven. En anden og måske endnu mere blød virkning ville være den sådan civilsamfundsmæssige værdi af, at man alle sammen jo i et eller andet omfang eller ens forældre har skrevet under på, at Grundloven skal være den, der ligesom udstikker retningen for Danmark.

Jon Clausen 00:24:16

Og lidt i forhold til det her med det internationale aspekt. Jeg kunne se, at der var nogle forskellige eksempler fra udlandet, både Holland, men England også omkring anlæggelsen af

Heathrow, en landingsbane der, hvor man så har henvist til Parisaftalen, som er blevet brugt som grundlag eller forsøg på ligesom at afvise regeringens planer. Hvis man forestiller sig, at vi ikke har en grøn grundlovsbestemmelse, er det så en vej e ventuelt klimaaktivister eller bare almindelige borgere i Danmark også kunne gå og ligesom henholde sig til Parisaftalen, og sige, at den har vi skrevet under på, og så ligesom forholde vores regering i forhold til den?

Sune Klinge 00:24:58

Ja, det er jeg helt sikker på, at man ville forsøge, hvis det var man som sagt fik en materiel prøvelse af det. Om man nødvendigvis vil have så meget held med det, i en dansk kontekst er jeg ikke så sikker på. Og det knytter lidt an på vores forståelse af rets systemerne, altså i virkeligheden international retsvirkning i dansk ret. Jeg har sådan en ledende dom, v i kalder ILO-dommen fra 2006, hvor Højesteret udtalte sig om ILO konventionernes virkning i dansk ret. ILO konventionerne handler om arbejdstagerrettigheder og er nogle internationale instrumenter. Og i en sag der prøvede man at se, om man kunne anvende dem til at få få ret. Det, som Højesteret meget - nu firkantificerer vi en lille smule - men det, som Højesteret sagde, var, at de bestemmelser, den måde de formulerede på, var ikke tilstrækkeligt klare og konkrete til at give borgeren den rettighed, som man forsøgte at læse ud af det. Så i virkeligheden vil der være nogle af de her internationale instrumenter, herunder Parisaftalen, som i højere grad er formuleret som med Jens Peter Christensens ord, skåltaler eller i virkeligheden som programerklæringer eller politiske hensigter. Det får du altså ikke en dommer til at anvende i en sag som hjemmelsgrundlag. Så det kommer altså an på hvordan, hvad for en del af Parisaftalen man ønsker at påberåbe sig, og man så mener, man kan udlæse en bestemmelse, som er tilstrækkelig judiciabel.

Jon Clausen 00:26:22

Så også dér vil det være, der ville være mere tyngde bag at have en end en grundlov, en grøn grundlovsbestemmelse i den danske grundlov end bare at henvise til internationale aftaler.

Speaker 6 00:26:35

Utvivlsomt.

Jon Clausen 00:26:37

Og så her til sidst. Spørgsmålet om, hvordan det kan være, at vi ikke har ændret vores grundlov. Når vi nu ser rundt omkring på alle de her lande, som vi normalt sammenligner os med, som alle sammen har fået en grøn grundlovsbestemmelse eller i hvert fald de fleste af dem. Hvordan kan det være, at vi ikke følger trop, for vi plejer jo egentlig gerne bryster os af at være nogle af dem, der er mest fremme i den slags spørgsmål?

Sune Klinge 00:27:03

Måske ikke mest fremme i grundlovsændringer, men mest fremme i forhold til den grønne dagsorden. Jamen, det tror jeg også, at der er visse af partierne, der ønsker at ændre den danske grundlov og indføre en grøn grundlovsbestemmelse. Vi har bare set talrige eksempler tidligere i historien på, at grundlovsreform-ønsker ikke ligesom har ført nogen steder hen, fordi man ikke kunne blive enige om, hvad materien skulle være. Hvad er det, man ønsker at inddrage, og som vi var inde på helt indledningsvis, så jo mere der står i Grundloven, jo mere binder man politikerne. En meget udskældt bestemmelse fra den internationale, igen Europæisk Menneskerettighedskonvention artikel 8, som handler om privatliv og familieliv, som jo lægger begrænsninger ind i forhold til for eksempel udlændingepolitikken. Så tror jeg, at mange politikere har været bange for at åbne grundlovsspørgsmålet, som man formulerer det, fordi man ikke vil have flere af de her rettigheder ind. Selv hvis man kunne blive enige om at ændre grundloven på på de grønne spørgsmål, vil man er bange for, hvad der så også ville komme med

Det handler i virkeligheden om, hvordan man formulerer sit kommissorium. Der er også mange der peger på, at det her med at man ændrer, når man ændre grundloven, ligesom ikke får blandet æbler og pærer, men at man ligesom gør det på et enkelt område. Det taler for, at man laver en grøn grundlovsændring og så efterfølgende vil lave en: "Vi vil gerne have privatliv og familieliv ind i grundloven"-ændring. Hvis jeg skal give et internationalt eksempel, så har Putin jo for nyligt i seneste reform af Grundloven derovre ændret den. Hvor han både tog noget med, som ligesom gjorde det muligt for ham at bevare magten og desuden også inddrog ting som oppositionen ønskede. Noget omkring ligestilling på pensionsområdet, sådan så når man skulle ned at stemme om ændringen af grundloven, så kunne man ikke adskille de to ting, så hvis man gik ud offentligt og sagde, at man var imod en grundlovsændringen, så fik man også sagt, at man var imod den her liberalisering af pensionsområdet og så videre. Så det er sådan et meget godt eksempel på, at nogen gange får man blandet tingene sammen. Det er jo et arbejde, som jo i virkeligheden arbejder omkring en grøn grundlov. Det er jo noget, der allerede nu er, hvad kan man sige, opbakning til i civilsamfundet. Der er, initieret af Folkemødet, der en række NGO'er og virksomheder, som allerede nu har samlet sig i en koalition omkring grøn grundlov og forsøger ligesom at lave noget opmærksomhed og oplysningskampagne på dette område. Og i den forbindelse er det også, at vi fra KU's side jo har prøvet at virke som akademiske sparringspartnere på hvordan - for at konkretisere arbejdet - hvordan kunne sådan en bestemmelse se ud?

Jon Clausen 00:29:55

Til sidst Sune, så bliver det store spørgsmål jo, sådan en grøn grundlov, hvis vi får den, kommer den så til at redde vores klima og vores biodiversitet?

Sune Klinge 00:30:08

Nej, det gør den ikke. Altså det er meget svært at snakke om en biodiversitets krise og en klimakrise der så skulle stoppe ved grænsen i Kruså. Så jeg vil sige, at det er nok noget, der skal løbe parallelt med den øvrige udvikling i substantielle grønne rettigheder både på andre nationale forfatningsniveauer, på det europæiske niveau, og hvis man kunne forestille sig en i virkeligheden mere global tilgang til menneskerettighederne.

Jon Clausen 00:30:36

Jamen tak fordi du kiggede forbi podcasten Sune.

Sune Klinge 00:30:39

Jamen, tak fordi jeg måtte komme og fortælle lidt om vores grønne grundlov, som måske måske ikke kommer. Vi får se.

Jon Clausen 00:30:47

Du kan finde mere information om forslaget til en grøn grundlovsændring på hjemmesiden GrønGrundlov.dk, g-r-o-n-grundlov.dk. Ligesom du kan finde mere information om Sune Klinge og hans forskning på jura.dk eller i noterne til denne udsendelse, hvor vi har lagt et par links. Og så er det igen blevet tid til at bevæge os ind i det hjørne af podcasten, vi kalder Ditlev fortæller og professor emeritus Ditlev Tamm plejer at tage imod i pejsestuen, men som denne gang i stedet tager imod på en nogenlunde acceptabel Zoom-forbindelse fra Helsinki. I anledningen af grundlovsdag ser vi selvfølgelig nærmere på Grundlovens historie i Danmark, herunder hvordan det kan være, at vi her til lands er lidt karrig med at pille for meget ved vores grundlov.

Jon Clausen 00:31:36

Jamen Ditlev, i forbindelse med grundlovsdag her, så kigger vi lidt på, hvad det egentlig var for nogle omstændigheder, der førte til vores første grundlov. Altså hvad er det for et dokument? Og hvorfor ser det ud, som det gør? Hvorfor blev det nødvendigt?

Ditlev Tamm 00:31:57

Ja, jamen grundlovsdag er jo sådan en rigtig god dag. Altså den 5. juni, hvor Frederik den 7. i 1849 underskrev Grundloven er jo blevet den dag, som jo ofte bliver lidt forsømt, men som i virkeligheden er en rigtig god dag til at reflektere over det spørgsmål du stiller nemlig, altså hvad er det egentlig for en grundlov, vi har? Og hvorfor ser den sådan ud, og bliver den ved med at se sådan ud? Det spørgsmål er jo også godt, og omstændighederne, der førte til den, dem kender vi jo sådan set meget godt. De hænger jo grundlæggende sammen, men det vigtige år i europæisk historie der er 1848, som man ofte kalder revolutionsåret, og som var det år, hvor man på de steder, hvor man ikke havde haft den franske revolution, eller hvor der var kommet et tilbageskridt efter den, nu igen tog det her spørgsmål op om disse styreformere, hvor man havde enevælde og ikke så megen kontakt eller en vælgerbefolkning om det nu også skulle blive ved, eller om man ikke skulle have - og det havde der jo været en bevægelse for i Danmark, som blev ret voldsom i de 30'erne - om man nu ikke skulle have en eller anden form for magtfordeling, som var hovedkravet, ikke? Vi skal have med her i billedet for at forstå det hele, så kan man sige, at det jo på sin vis er den franske menneskerettigheds erklæring, der formulerer det her. Den siger jo, at man skal have en fri forfatning, og i den frie forfatning, der skal menneskerettigheder være omtalt, og dér skal der stå noget om, hvordan statens styre er fordelt. Og det skal være bygget på en magtfordeling. Så i virkeligheden, kan man sige, den danske grundlov, den kommer jo i virkeligheden relativt sent i forhold til, at man har haft enevælden så længe. Men den kommer jo så og er simpelt hen en refleks af, at der var mennesker i Danmark, nationalliberale, andre kræfter, bondevenner og andre som ønskede, at nu skulle kongen dele magten med nogle andre, og da der så udbrød revolution i Frankrig i februar, og den bredte sig til Tyskland og andre steder i løbet af marts, så kan man sige, så kom Danmark med i den bevægelse. Og det der helt konkret skete var jo, at man i Københavns Borgerrepræsentation - det var faktisk arnestedet for det - inde på Nytorv, hvor byretten ligger nu, der lå også Københavns bystyre, og her vedtog man den 21. marts, at nu bede om at få en ny forfatning. Så det var egentlig det, der skete. Og så gik man faktisk med formanden for Borgerrepræsentationen, en dygtig forretningsmand med L.N. Hvidt i spidsen, op ad strøget som det hedder nu og over til Christiansborg og bad om en forfatning. Og kongen var klar over, hvad det var det drejede sig om og sagde, at man sådan set allerede var i gang med at udpege en ny regering. Det var den måde enevælden holdt op på. Og den måde Frederik 7. straks imødekom - så man ikke havde skyderier i gaderne, som man havde andre steder - straks imødekom ønsket om, at der skulle gives en fri forvaltning. Og det, der så skete i praksis, det var jo, at man holdt valgt og valgte en forsamling, den kalder man Den Grundlovgivende Rigsforsamling, hvor man drøftede, hvordan en grundlov skulle se ud, og den måde, det kommer til at se ud på, var jo så meget bestemt af en af Danmarks på mange måder mest højst begavede politikere, en teolog D.G. Monrad, der havde lavet et udkast til en grundlov, og det var egentlig også sket meget let, fordi der var kommet ikke så længe forinden, en bog med oversættelser på dansk af forskellige forfatninger eller grundlove, som man havde i andre lande. Den læste han og stykkede det sammen af dem, som han synes var det bedste, og det meste af det, det tog han fra den belgiske grundlov fra 1831 og noget fra den norske fra 1814, og lidt lagde han til, selv han var meget god til at formulere sig. Og han havde altså en kollega i regeringen Orla Lehmann, der var om muligt endnu bedre til at formulere sig, så de to, de lavede så udkastet til Grundloven. Så var så det, der blev regeringens udkast. Nu var det jo første gang, man havde sådan en rigtig regering, som ikke bare var et råd for kongen. Den blev så drøftet på den her grundlovgivende rigsforsamling hen over vinteren, og man var færdig i løbet af foråret og den 5. juni 1849 blev den så, sådan som den er, underskrevet af kongen.

Jon Clausen 00:36:56

Ja, og når man så tænker i dag fra nutidens blik, hvad var det så for en grundlov? Jeg tænker, det var vel ikke alle og enhver, der havde for eksempel stemmeret her.

Ditlev Tamm 00:37:09

Nej, stemmeretten var jo selvfølgelig reguleret på en særlig måde. Det forudsat, altså dels var det jo kun mænd, og dels var det jo kun mænd der havde en egen husholdning. Så hvis man var ansat et sted, eller hvis man på en anden måde fik offentlige ydelser at blive forsørget af, eller som sagt hvis man var kvinde, så havde man ikke ret. Så det var jo altså under en tredjedel af befolkningen, der på det tidspunkt havde valget. Så den var jo på den måde ikke udbredt. Og der er også noget andet der lidt særegen ved grundloven, det er jo at den er bestemt af den situation. Altså på sin vis en situation, hvor man ikke ønskede - selvom der jo var revolution set i sine virkninger - så ønsker man jo ikke, at den skulle fremtræde som revolutionært. Der var ikke nogen, der ville hugge hovedet af kongen eller et eller andet. Så derfor er den jo formuleret på en sådan måde, som man jo knap nok - man skal jo nærmest nærlæse den for at finde ud af, hvad det egentlig er, der er sket. Der er indført en rigsdal, og den har to kamre. Og det gør der jo stadig, fordi der står jo kongen og kongen og kongen og kongen ustandseligt der har alle mulige beføjelser. Men så skal man altså lige læse den bestemmelser hvor der står, at kongen kan altså ikke gøre noget uden at der er en minister der har skrevet under. Og det bliver så det afgørende og bliver også det afgørende mange år frem, hvor disse ministre de udpeges af kongen, så den oprindelige ordning bygger jo sådan set på en meget streng tredeling af magten og det står også i grundlovens i begyndelsen, det der med, at magten er fordelt på den lovgivende, udøvende og dømmende myndighed og fordelt på kongen og på rigsdal, og på kongen og på domstolene. Den ting ligger klart, men der er en stærkere adskillelse, end vi kender i dag mellem regering og rigsdal. For det er kongen og kongen alene, der har retten til at udpege sit ministerium og rigsdalen - dengang havde man jo to kamre, det havde man indtil grundloven 1953 - rigsdalen kan ikke ved at vise sin utilfredshed med regeringen få regeringen til at træde tilbage. Det er det, vi kalder Parlamentarismen. Det dukkede først op efter 1900 i Danmark og blev først grundlovsfæstet i 1953. Altså det er en grundlov, der ret strengt bygger på kan man sige, at kongen har nogle beføjelser, og rigsdalen har nogle beføjelser. Det gav så også anledning til forskellige komplikationer i grundlovens første 50 år.

Jon Clausen 00:39:52

Og så får vi nogle revisioner af grundloven i 1866 i 1915 i 1920, hvordan kan det være? Hvad er det, der er på spil der?

Ditlev Tamm 00:40:05

Der har været er lidt sjove system i Danmark: 'if it aint broke, dont fix it'. Altså at man retter kun lige de der ting, der skal til. Men der er så nogle ting, der dukker op indimellem, som man godt vil rette lidt på. Det store problem umiddelbart efter, at grundloven var givet, det var jo dette, at Danmark var ikke bare Kongeriget Danmark, men at den danske konge tillige var hertug i Slesvig og Holsten, og i Holsten havde man en noget anden opfattelse af, hvordan en grundlov skulle se ud, end man havde i Danmark. Det var i høj grad et steller samfund domineret af adlen. Og så havde man jo - og det jo en kæmpe og kompliceret historie, hele det her med hvordan Slesvig og Holsten nu hænger sammen. Men altså ideologien var jo den, at Slesvig og Holsten hang sammen. Og selv om halvdelen eller mere af Slesvigske befolkning talte dansk, så måtte man ikke knytte Slesvig nærmere til Danmark end til Holsten. Og Slesvig de t er jo også det, der er tilbage af det nuværende Sønderjylland syd for Kongeåen. Det skulle jeg så gå efter en anden ordning, og de ville ikke have den grundlov, man havde vedtaget i 1849, og det førte jo til en krig fra 1848 til 1850, den slesvigske krig, og efter det stod man fortsat med det forfatningsmæssige problem, hvordan fik man så det hele til at hænge sammen, når Danmark

havde en grundlov, og Slesvig og Holsten ikke ville have den grundlov. Og man forsøgte forskellige. Og så kom det til sidst, at man i 1863 faktisk lavede en grundlov, som var for Danmark sammen med Slesvig, og det gav anledning til krigen i 1864, som Danmark ikke havde en chance for at vinde, fordi man stod over for det tyske forbund og Preussen og Østrig, og så gik hertugdømmerne jo tabt, og så var forfatningsproblemet løst, men jo ikke lige på den måde, man måske skulle have forestillet sig, det skulle, og så var det jo nødvendigt lige at overveje grundloven. Og så var stemningen altså af en sådan art, at ret konservative kræfter kunne få også det parti der hed Bondevennerne med på og indskrænke valgretten til det ene af de to kamre i Rigsdalen. Der var et landsting og et folketing, og det man så gjorde, var, og det som blev den vigtige ændring, det blev jo så, at man lavede valgretten og valgbarhed til Landstinget om, sådan at de mest velhavende vælgere kunne stemme to gange. Dermed fik man altså et mere konservativt flertal der. Mens der var mulighed for, og efterhånden jo også blev et andet flertal i Folketinget. Men det var jo også omstændighederne om krigen, og den store defeatisme og hele der her problem man var kommet ind i, som også til en vis grad skyldtes sådan lidt på den almindelige valgret, at det hele var gået så galt. Og så kommer man altså igennem med denne nye valgetsordning, som lagde grunden til nogle alvorlige politiske problemer, fordi nu stod man altså med en mulighed for, at der kunne være et flertal i Folketinget, et andet i Landstinget og kongen var samtidig den, der udpegede regeringen. Og han kunne om kigge selv på, om han synes, at han skulle kigge på Folketinget eller Landstinget som det sted, hvor han mente, at regeringen burde have sin støtte. Det førte til den alvorlige forfatningskonflikt, som vi kender som provisorieårene, hvor partiet Venstre blev det største og ønskede at udpege regeringen. De fik ikke mulighed for det. Og så begyndte at boykotte lovgivningen, herunder også finanslovene. Og det hele blev til en krise, som først løses i 1901, da man udpegede rent faktisk en ventre regering og så gik i gang med nye grundlovsforhandlinger. Og så fik man grundloven fra 1915, der løste de problemer. Ikke mere noget med privilegeret valgret, nu også valgret til kvinder. Og så også en bestemmelse, som kom til at præge vores grundlovs diskussion meget, fordi det flertal der så var i 1915, var jo så frygtlig bekymrede for, at man skulle vende tilbage til en eller anden krisesituation igen. Og så lavede man den her bestemmelse om, at grundloven kun kunne ændres, hvis en meget stor del af vælgerskaren byggede op omkring det og fik den her ind med, at mindst 45 procent af vælgerne, skulle gå ind for det, for at man kunne ændre grundloven. Og derved låste man jo meget situationen fast. Det er det, der har præget hele vores grundlovssituation. Det er jo den, at ingen tør rigtig komme med forslag til nye grundlove, hvis det ikke er meget, meget nødvendigt. Fordi man ved, at så kaster man sig ud i en stor diskussion, og der vil være uenighed om alt muligt. Og til sidst vil man ende med ikke at kunne blive enige om noget, og derfor er systemet så blevet det, man kun ændre ganske små enkelte ting. Og det gjorde man så næste gang, altså man havde i 15, og så prøvede man faktisk at få en ny grundlov igennem i 1939. Det kunne man ikke få vælgerne med på, og så blev det i 1953. Og hovedændringen det blev jo så den, at man gik fra et to-kammer til et etkammersystem, fordi man ikke længere så nogen fordel i at have de to kamre, fordi de mindede meget om hinanden på det tidspunkt. Man fik så i stedet indført folkeafstemninger. Man fik indført ombudsmandsinstitutionen, og man fik noget, som man dengang ikke vidste var så vigtigt, som det var, men jo så blev det, man fik det, der hedder grundlovens paragraf 20, som var den paragraf, der gjorde det muligt at overgive beføjelser, som tilkommer danske myndigheder til supranationale myndigheder, og det var jo grundlaget for, at man kunne gå ind i det, der dengang hed EF og nu EU fra 1972. Og jeg er lige ved at sige, det er jo næsten den vigtigste grundlovsændring man har. Den havde man altså forudset, at man nu pludselig altså kunne lægge noget magt, som ellers var dansk magt ud et andet sted. Og det er jo netop blevet den her diskussion om suveræniteten. Det var jo meningen med grundloven, så derfor er det her argument med, at vi giver suveræniteten fra os, det skal vi ikke, det er jo dumt, for det var jo det, der var meningen med det. Man kan jo selvfølgelig, hvis man er imod det, diskutere så hvor meget og hvordan det skal være. Det kan jo så kun gøres på den ene måde i virkeligheden. Derfor blev 1953 Grundloven jo i virkeligheden meget vigtig og har på mange

måder opfyldt sin funktion. Altså dér hvor diskussionen jo meget ligger nu, den hænger jo faktisk sammen med senere grundlovsudvikling, fordi der inden for det område, som er forfatningsretten eller statsretten, er der sket noget efter Anden Verdenskrig, men faktisk også først rigtigt efter det. Det begyndte kan man sige med den tyske grundlov, der kom også den italienske grundlov, og kom jo så ind efterhånden som en række stater, der havde enten været diktaturstater; Spanien, Portugal eller havde været kommunistiske; Østeuropa eller haft apartheid; Sydafrika, grundlagde en ny forfatningstradition kan man ligefrem sige, hvor man sætter menneskerettighederne i spidsen og så giver positive rettigheder. Man skal kende de der begreber. Den danske, vores grundlov bygger mest på såkaldte negative rettigheder. Den fortæller, hvad staten ikke må. Staten må ikke frihedsberøve, og staten må ikke tage ejendom, og den må ikke bryde ind i husene, og den må ikke forhindre, at man kan mødes og sådan noget. Men vi har ikke så mange sociale rettigheder. Der er noget med skole frihed og nogle enkelte ting, men hele det spektrum af nye rettigheder og rettigheder, som er karakteristisk for nye forfatninger, og som kom til efter Anden Verdenskrig, det er jo, at man skriver, at der skal være ligeberettigelse, og at folk skal have det ordentligt, og de skal have ret til hjælp, og man skal have ret til arbejde. Så alle disse rettigheder, som har været drivkraften i hele forfatningsdebatten i mange lande, de har jo været ledsaget af, at man ofte har haft en forfatningsdomstol. Og forfatningsdomstolen har typisk været mere progressive end de enkelte landes parlamenter, og derved har man altså haft sådan et lokomotiv til at føre en række reformer igennem. Og det har vi jo gjort i Danmark på en helt anden måde, fordi vi har den grundlov, vi har. Vi vedtager det ved almindelig lov og andet, og derfor er der nogle mennesker, der narres til at tro, at vores grundlov ikke er god nok, fordi det ikke står der. Men det er jo vigtigt at gøre sig klart, at man i dette land har en meget fin tradition for at arbejde med en ret indskrænket grundlov, der bare lægger rammerne. Sådan som jeg sagde det stod i den franske menneskeretserklæring. Man lægger rammerne, men så kan man faktisk ændre de der rammer, arbejde rigtigt godt og har ikke så meget behov - som i andre lande, hvor man har en meget langsom eller reaktionær lovgiver et behov for, at man har disse rettigheder formuleret. Og det er også baggrunden for, at vi kan klare os i dag, det er, at vi altså på en ret imponerende måde kan agere uden at man behøver at have en grundlov, der fortæller, hvad man skal gøre. Det går egentlig meget godt i sig selv. Et vigtigt skridt, kan man sige, det var så i 1992, at man, at man fik den europæiske menneskerettighedserklæring inkorporeret, altså gjort til en del af det danske forfatningssystem. Men den var jo med i forvejen, så derfor står vi jo altså i virkeligheden altså i den situation, at de krav, man kan have, eller de ønsker, man skal have, om hvordan skal det danske samfund skal se ud, dem behøver man ikke en grundlov for at få gennemført. Man behøver de grundlovgivende myndigheder, en lovgivningsmagt. Men man har ikke behov for drejebog, som har andre steder. Et rigtig godt eksempel har jo mange steder været spørgsmålet om retten til at indgå ægteskab selv om man var af samme køn og 'same sex marriage', har jo været et kæmpe område mange steder, og hvor man så har haft begreb om, og hvor man har haft diskuteret, altså hvis der står, at mennesket bør være eller beskyttelse af menneskets værdighed eller lighed, så må det betyde, at man skal gennemføre det. Der har grundloven spillet en kolossal rolle for nogle år siden i USA og i hele Sydamerika, i mange lande har det ligesom været den vej som man kom. Men det har vi jo ikke haft behov for. Vi har jo bare haft en fornuftig diskussion, når der har været nogen, når der har været grupper af befolkningen, der har rejst disse spørgsmål, og så har man vedtaget det. Derfor synes jeg på mange måder, at det danske system i og for sig har vist sin bæredygtighed med en grundlov af den type, vi har, fordi vi er så fornuftigt, at vi godt kan finde ud af at få samfundet til at hænge sammen og følge de bevægelser, der nu skal være, uden at vi behøver pege på, at nogen har siddet engang for, ja ville være det være 15 eller 20 år siden, og skrevet, at vi skal gøre sådan og sådan og sådan, fordi vi gør det sådan set uden at det står i grundloven. I konfliktsituationer har man brug for en forfatningsdomstol, og der er man nødt til at have et pejlemærke for at komme nogen vegne. Men i et konsensus samfund som det danske er der fordele, synes jeg, knyttet til at man har en grundlov, som ikke siger for meget, så man har en fri diskussion. Jeg tør slet ikke at tænke på,

hvordan det ville være, hvis vi nu skulle til begynde og diskutere en grundlov. Så skulle vi jo til at diskutere, om vi skal have EU ind i den. Så skulle vi diskutere folkekirkens stilling. Så skulle vi diskutere, hvordan det skal være med monarkiet. Så skal vi diskutere, hvilke rettigheder vi så synes, der skal stå der, om de skal stå eller ej. Altså, det ville jo være en diskussion, som på sin vis kunne være vældig interessant, men jeg vil da være meget i tvivl om det kan ende med et dokument, som ikke ville være mere besværligt i virkeligheden for at komme videre, end det ville være til lettelse på den, synes jeg, behagelige måde spørgsmål dukker op i det danske land, og giver anledning til debat.

Jon Clausen 00:52:50

Der er mange flere spændende beretninger fra rettens kulturhistorie i Ditlev Tamms bog 'Juraens 100 bedste historier', der udkom i 2016 på forlaget Gyldendal. Det var alt for nu. Vi er tilbage med en ny udsendelse om jura og juridisk forskning i slutningen af juni. Ris, ros eller gode forslag til udsendelser om jura modtages som altid med taknemmelighed hvis du skriver til redaktion@jura.ku.dk. Vi lytter ved.